

Niektoré z úskalí evolučnej ontológie **(Ad [Petáková Z. Filozof před kterým smekám](#). Envigogika 8 (1))**

Peter Sabo & Ľudmila Sabová

Envigogika 8 (3) – Recenzované články/Reviewed Papers

Publikováno/Published: 15. 10. 2013

DOI: <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.390>

Abstrakt

Reakcia na príspevok Zdeňky Petákovovej sa netýka priamo recenzovanej novej knihy profesora Šmajsa. Týka sa však koncepcie *evolučnej ontológie*, ktorú poznajú zo slovenského prekladu jeho knihy „Ohrozená kultúra“ aj z ním formulovanej „Deklarácie závislosti“, vyzývajúcej verejnosť k „*novému pochopeniu vzťahu prírody a kultúry*“. Autori zdieľajú Šmajsovu fascináciu komplexitou živých systémov, aj to, že na nájdenie odpovedí na celý rad globálnych výziev nemáme času nazvyš. Na druhej strane niektoré tvrdenia v tejto koncepcii považujú za problematické a spojené s rizikami. V článku predkladajú niekoľko poznámok, najmä ku komplexite, vzťahu ochrany prírody a kultúry, dôležitosti autentickej skúsenosti a ľudskej zodpovednosti, s cieľom poukázať na nevyhnutnosť dbať pri formulovaní novej vízie vzťahu človeka k prírode, nového étosu, aby nadväzovala na to najlepšie, čo ľudská spoločnosť vytvorila.

Kľúčová slova:

globálne výzvy, rizika, komplexita, ochrana prírody a kultúry, zodpovednosť človeka, étos.

Abstract

The authors' response to Zdenka Petáková's review of a book written by Prof. Šmajš does not refer to this new book directly. However, it reflects upon the concept of *evolutionary ontology*, which is also known from the Slovak translation of his book „*Endangered Culture*“ and „*Declaration of Dependence*“ formulated from it that calls for a „*new understanding of the nature- culture relationship*“. The fascination in the complexity of living systems expressed by Šmajš is shared by the authors, as well as the fact that not much time is left for finding solutions to a range of global challenges. On the other hand, they see some problematic assertions in the concept itself and also the risks associated with them. They make several comments, especially concerning complexity, protection of nature in relation to culture, and the importance of authentic experience and human responsibility, with the aim of stressing the need to formulate a new vision of human relations to nature, and a new ethos with reference to the best of what society has created.

Key words:

global challenges, risks, complexity, nature and culture, human responsibility, ethos.

Naša reakcia na príspevok pani Zdeňky Petákovéj sa – možno na prvý pohľad prekvapujúco – **netýka ňou recenzovanej knihy profesora Šmajsa. Týka sa ale koncepcie evolučnej ontológie**, ktorú poznáme zo slovenského prekladu jeho knihy „Ohrozená kultúra“ a z ktorej vychádza aj *Deklarácia závislosti* vyzývajúca verejnosť k „novému pochopeniu vzťahu prírody a kultúry“.

Patríme k tým, ku ktorých kvalite života patrí chodník vinúci sa divočinou a zdieľame Šmajsovu fascináciu komplexitou živých systémov, aj to, že na nájdenie odpovedí na celý rad globálnych výziev nemáme času nazvyš. A jeho snaha uchopiť tieto výzvy aj perom filozofa je sympatická. Na druhej strane, pri čítaní „Ohrozenej kultúry“ a „Deklarácie závislosti“ nás rušia rozpory v koncepcii evolučnej ontológie, najmä však riziká s ňou spojené. Aby sme neopakovali iné odozvy, s ktorými čiastočne (nie úplne) súhlasíme (Markoš, 1997; Storch, 1997), obmedzíme sa tu na pár poznámok, najmä ku komplexite živých systémov, vzťahu ochrany prírody a kultúry, dôležitosti autentickej skúsenosti a ľudskej zodpovednosti.

1. Z odkazu evolúcie ani termodynamiky nevyplýva inherentná protiprírodnosť kultúry

K východiskám evolučnej ontológie prof. Šmajsa patrí vnímanie vysokej úrovne organizácie (komplexity) biosféry a presvedčenie o potrebe jej ochrany a obnovy. Výrazom tejto komplexity je vysoká úroveň štruktúrálnej a funkčnej (behaviorálnej) organizácie biologických alebo ekologických systémov (Proulx, 2007) a jej kvantitatívnym vyjadrením na úrovni organizmu je napr. aj genetická informácia. **Trend vývoja ku vyššej úrovni organizácie** môžeme vidieť v kontexte evolúcie, pričom genetická informácia „*nie je iba knihou o organizme, ale tiež knihou o jeho životnom prostredí, vrátane druhov, s ktorými sa koevolučne vyvíja*“ (Adami et al., 1999). Analogická tendencia je zjavná aj v priebehu ekologickej sukcesie, medzi ktorej vysvetlenia patrí aj termodynamická teória (Würtz & Anilla, 2010). A podobne ako Šmajš aj iní autori vnímajú znižovanie biologickej rozmanitosti a prevažne vysokej komplexity divočiny industriálnou spoločnosťou ako silne protievolučný trend (napr. Goldsmith, 1996).

Prof. Šmajš však ide ďalej, kreslí obraz „*ontického konfliktu kultúry so Zemou*“, inherentne protiprírodného pôsobenia kultúry, odporujúcej evolúcii života. Na mieste sú preto aj iné otázky, napr. je výsledkom tejto evolúcie iba úžasná biodiverzita? Je vývoj vysokej zložitosti ľudského mozgu a vznik ľudského vedomia (nutnej, nie postačujúcej podmienky vzniku a rozkvetu kultúry a civilizácie) naozaj iba evolučným nepodarkom? Autor evolučnej ontológie sa drží striktno neo-darwinovského výkladu, že „*ľudská kultúra nemôže byť cieľom evolúcie vesmíru*“ (Šmajš, 2006) a dedukuje, že ľudská kultúra je vo vzťahu k prírode iba epizodická a nevyhnutne aj opozičná.

Odhliadnuc od toho, že bez tejto „opozičnej epizódy“ by nebol Shakespeare, ale ani veda, stavenie ľudskej kultúry a priori do opozície voči prírode nie je správne ani z pohľadu termodynamickej teórie, na ktorú sa prof. Šmajš odvoláva. Energiu transformujúce disipatívne štruktúry a disipatívne procesy v prírode a ľudskej spoločnosti sa totiž vzájomne prenikajú a vytvárajú **vyšší autoorganizujúci sa sociálne-ekologický systém** (Kay, 2000; Toews & Kay, 2005), v kultúrnej krajine aj antroppoorganizovaný. Tento sa môže udržať iba za podmienky termodynamickej otvorenosti, to znamená viac-menej stáleho prísunu energie (najmä slnečnej, resp. v človekom zmenenej biosfére aj energie fosílnych palív a i.) a zachovania integrity ekologického, ale aj sociálneho subsystému. Skutočnosťou je, že

industriálna civilizácia už možno prekračuje limity niektorých život udržujúcich systémov (Rockström et al., 2009).

Práve preto sa domnievame, že to **nevyriešime redukciami človeka na akúsi ekosúčasťku**. Naopak, k menej známym dôsledkom termodynamickej teórie ekologických systémov (Jørgensen et al., 2007) patrí aj to, že popri prírodnom výbere najskôr existuje aj ďalší hnací motor evolúcie – vývoj nielen organizmov, ale aj ekologických systémov smerujúci k stále vyššej komplexite (a to aj napriek tomu, že ho prerušovali obdobia masových vymieraní druhov). Súčasťou evolúcie bola nielen adaptácia organizmov k ich prostrediu, ale aj ich aktívne pôsobenie na jeho zmeny, vytváranie optimálnejších podmienok pre život (Lovelock, 1991), v konečnom dôsledku ide teda o adaptáciu ekosystému ako celku. **Organizmy, ekosystémy aj biosféra sú zložité adaptívne systémy**, ktorých systémové, emergentné vlastnosti (vždy nové na novej úrovni hierarchie) sú výsledkom zložitých interakcií prvkov systému (Levin, 2005).

S biologickou evolúciou človeka súvisí aj vývoj ľudského vedomia a sebauvedomovania ako „*fenomenologický výsledok komplexifikácie mozgu*“ (Kováč, 2003). V prizme teórie komplexity to znamená, že aj v prípade ľudského vedomia ide o emergentnú vlastnosť zložitého živého systému, ktorú generujú interakcie neurónov v ľudskom mozgu, interakcie jedinca s prostredím, vyplývajúce z jeho sociálneho správania, a to v rámci celej jeho histórie. Domnievame sa, že súčasťou evolučného trendu živých systémov smerom ku vyššej komplexite je nielen vznik a vývoj ľudského vedomia a sebauvedomenia, ale aj jeho pokračovanie vo forme kultúrnej evolúcie. Ani teórie, podľa ktorých vznik vedomia nemožno vysvetliť iba evolučným mechanizmom prírodného výberu nespochybňujú význam komplexity, napr. podľa Velmansa (2012) môže byť vedomie viazané na „kritickú komplexitu“ mozgu.

2. Chrániť prírodu, krajinu ani biosféru nejde a nepôjde bez kultúry

Je pravda, že ľudská história nás varuje, že nie každá tradičná kultúra dokázala ochrániť svoje prírodné zdroje a tým aj seba (napr. Diamond, 2008). A zvrátená idea nekonečného ekonomického rastu vedie k roztáčaniu špirály života nad pomery, spotreby na dlh. Ekologická stopa ľudstva už prerástla biologickú kapacitu Zeme a stále rastie (WWF, 2012). Cenou za blahobyť priemyselne rozvinutých štátov je globálny ekologický dlh, ktorý skôr či neskôr budú musieť splatiť budúce generácie. Príčinou však nie je rast kultúry, **ale mýtus nekonečného rastu výroby a spotreby v limitovanom systéme biosféry, motor ekonomickej globalizácie**, v ktorej prioritou zisku a absencia vzťahu ku krajine vedú k rastu intenzity exploatacie prírodných zdrojov. Táto „chorá časť kultúry“ rakovinovo bujnie na úkor diverzity a vitality celku života, ktorý sa vytváral miliardy rokov.

Predpokladáme, že práve tento vývoj viedol autora evolučnej ontológie k tvrdeniu o potrebe zastaviť rast kultúry: „*Zistenie, že rast kultúry musíme zastaviť, že nás čaká prispôsobovanie sa prírode organizačnými zmenami bez rastu, zámerným úsilím o čo najslabšiu technologickú a ekonomickú integráciu, snahou o kompatibilitu technosféry s biosférou, nemusí ovšem znamenať stratu spoločenskej perspektívy. Práve naopak, tento transformačný proces môže terajšej ekologicky ohrozenej kultúre ponúknuť dlhodobú víziu, príležitosť pre ľudskú iniciatívu a sebarealizáciu, novú transcendentiu a étos*“ (Šmajš in Petáková, 2013). Chápeme víziu kompatibility technosféry s biosférou, otázkou ale je, ako môže k novej transcendentii a novému étosu viesť zmrazenie kultúry?

Pre korektnosť treba uviesť, že podľa prof. Šmajsa (2006) je kultúra „umelý, ľudskou aktivitou vytváraný systém s vnútornou informáciou, ktorou je duchovná kultúra; kultúra zahŕňa napr. ľudských jedincov, časť živých systémov, duchovné aj materiálne subsystémy“ – od ľudských sídel a techniky až po umenie. Takéto definície kultúry ako akumulácie všetkého ľudského správania a materiálnych aj intelektuálnych ľudských výtvorov (príp. vzťahnutej ku konkrétnym spoločnostiam) dnes prevažujú a tvrdenie o protiprírodosti kultúry má racionálny základ (reflektujúc dnešné dominujúce trendy). Nesúhlasíme iba s tvrdením, že kultúra ako taká je nevyhnutne protiprírodná. Optimistickejší pohľad do minulosti hovorí, že prepojenie prírody a spoločnosti vo forme sociálno-ekologického systému môže byť za splnenia určitých podmienok funkčne (najmä za účinnej adaptácie ľudskej pospolitosti ku krajine, v ktorej žije – McNeely, 2002). Medzi tradičnými formami a spôsobmi využívania krajiny a prírodných zdrojov nájdeme totiž aj viaceré také, ktoré boli dlhodobo udržateľné (napr. týkajúce sa rybolovu, pastvy zvierat, zberu liečivých rastlín, lesných plodov, rozdeľovania nedostatkovej závlahovej vody). Po ich začlenení do moderného „manažmentu prírodných zdrojov“ volajú aj renomované authority Medzinárodného zväzu ochrany prírody (IUCN), pričom hovoria veľmi jasne: „ochrana prírody potrebuje prírodu aj kultúru“ (Mc Neely, 2002). Navyše vysoká rozmanitosť tradičných kultúr do istej miery odráža aj biologickú rozmanitosť Zeme, preto môžu byť cenným zdrojom inšpirácií ako riešiť aj dnešné problémy (McNeely, 1992).

Jeff McNeely, dlhoročný šéf vedeckého výskumu IUCN, tu zrejme nemá na mysli kultúru devastácie, ale skôr takú, ktorá osvecuje a pozdvihuje, posilňuje a prenáša medzi generáciami hodnoty presahujúce našu biológiu. Ako zvieratá nemáme šancu zachrániť divočinu, ako ľudské bytosti áno. Domnievame sa, že **podstatnejší ako forma zápisu a rozsah informácie je pre našu budúcnosť jej obsah**. Inak nám môže uniknúť, že problém nie je v prebytku kultúry, ale v jej úpadku. Kým na jednom póle k nám prehovára Michelangelova Pieta, Goetheho Faust či Beethovenova 9. symfónia (a iné diela), na opačnom póle sú to ohlušujúce mechanické rytmy našej doby a vnímanie prirodzeného sveta stále viac nahrádzajúca virtuálna realita. Tieto idú ruka v ruke s odcudzovaním sa človeka prírode, krajine, komunite. Zakladateľ ekopsychológie T. Roszak (2005) vníma degradáciu ekosystémov ako obraz stavu nášho vnútra: *„Keď v nás pustne duch, bude pustnúť i celý svet, ktorý sme si vybudovali. A to doslova. Koniec koncov čím iným je celá ekologická kríza, ktorá dnes oneskorene púta spoločenskú pozornosť, než nevyhnutnou extroverziou spustošenej duše? Ako vnútri, tak vonku. Pár minút pred dvanástou sa nám zjavuje fyzické prostredie v podobe zrkadla nášho vnútorného stavu.“*

Cesta k prekonaniu odcudzenia a iracionality ideí nekonečného hospodárskeho rastu (a zisku za každú cenu) preto asi nebude o zostrojení nového spoločenského hardvéru výlučne na báze bio- a ekologických potrieb. V tom prípade by na ňom síce nešli viaceré dnešné škodlivé programy, ale hrozí, že by nešli ani tie, ktoré oživujú to *ľudské v nás*. Je ľahké podľahnúť trendu vyhadzovania všetkého obnoseného a poškodeného, ale nesie to riziko, že keď raz budeme obnosení či poškodení my sami, systém bez pamäte a kultúry nebude mať zľutovanie. Pre budúcnosť **nie je dôležité vidieť iba to, čo naša kultúra pokazila, ale aj to dobré, čo z nej ešte ostáva**. Napokon, aj ochrana prírody a krajiny je výrazom ľudskej kultúry, podľa Vološčuka (2005) tento pojem spája tak ekosystémové hľadisko ako aj sociálne, *„zodpovedajúce potrebám, záujmom a požiadavkám spoločnosti v konkrétnom historickom a časopriestorovom začlenení.“*

3. Aj autentická skúsenosť a kultivácia vnímania sú dôležité

Náš vzťah k prírode formuje aj veda a je prirodzené, ak autor evolučnej ontológie chce nový vzťah oprieť o systémové vedy o Zemi. Aj svet vedy je však zložitý. Nie je ľahké orientovať sa v zákutiach globálnej krízy a v synergii jej hybných síl – či ide o rast ľudskej populácie a spotreby, asymetrie v rozdeľovaní príjmov, dvojakú tvár technológií, neekologické modely ekonomiky a pod. Máme ale preto uveriť tomu, že autentická ľudská skúsenosť a logika zdravého rozumu v tomto svete už neobstoja? Nie je to tak, že práve ony v spojení s kultivovaným vnímaním môžu byť kormidlom, ktoré nám umožní plavbu aj v mori rastúcej zložitosti nášho sveta?

Napriek vynáraniam sa systémových vied, vo vede stále prevažuje redukcionistická paradigma, analytická metóda rozkladu skúmaného objektu na menšie prvky. A strom modernej vedy je taký zložitý, že odborníci rôznych odborov rozprávajú každý iným jazykom a vzájomne si nerozumejú. Človek mimo odboru spravidla nemá šancu porozumieť ani rozsiahlemu pojmovému aparátu, nieto zložitým teóriám a vidieť ich dôsledky. Spoliehame sa preto na tvrdenia odborníkov, vedu prijímame nekriticky (netušiac o rozsahu vedeckého diskurzu) a idealizujeme si jej schopnosti riešiť problémy. **Za úžasným rozvojom vedy zaostávame my sami.** Keďže osobné vnímanie vychádzajúce z autentického zmyslovej skúsenosti je skôr založené na obrazoch organizmov, ekosystémov a krajín ako integrovaných celkov (Capra, 1997), domnievame sa, že má popri vede tiež svoje miesto v poznávaní sveta. Význam osobnej skúsenosti a celostného pohľadu umocňuje fakt, že emergentné vlastnosti celku nezistíme analýzou jeho prvkov, a tiež to, že každé zmysluplné poznanie je kontextuálne (Kováč, 2003). Informácia získava hodnotu až po jej spracovaní a včlenení do nášho stromu poznania, inak je pre nás bezcenná, a to bez ohľadu na jej rozsah.

Navyše, veda a technika nie sú hodnotovo neutrálne a neprinášajú len úžitky. Popri známom dedičstve zbraní hromadného ničenia a toxických syntetických chemikálií sú novými hrozbami najmä riziká génových manipulácií a transhumánnych technológií, osobitne vývoj inteligentných autonómnych robotických zabijakov (HRW, 2012). Zastavenie takýchto extrémnych smerov „rozvoja“ kultúry (správnejšie jej úpadku) by sme privítali. Ale volanie po zastavení rastu kultúry *en bloc*, ako čohosi zlého, je nielen zneužiteľné extrémistami najrôznejších kalibrov. Ako rizikové ho vnímame najmä preto, že **nivelizácia kultúry môže viesť k ďalšej erózii schopností človeka orientovať sa v zložitom svete, rozlišovať medzi dobrým a zlým**, odolávať snahám o našu manipuláciu politikmi, masmédiami, agresívnou reklamou, PR firmami, usilovať o lepší vzťah k prírode a šetrenie zdrojmi na individuálnej a rodinnej báze a nečakať v kresle na riešenia zhora.

Na začiatok je potrebné správne si vybrať. V živote sa rozhodujeme neustále a každý výber je otázkou hodnôt. Kým píšeme tieto riadky, ľudia likvidujú pralesy, pokrývajú krajinu obuškami betónu, otravujú organizmy endokrinnými disruptormi a inými toxickými chemikáliami a naopak, v tom istom čase iní sadia stromy, ochraňujú vlkov, pomáhajú chorým, starým, sirotám. Tí, ktorí svet ničia, boli vždy hlučnejší, ale našťastie sú aj tí druhí, ktorých vedie „*vôľa k zmyslu*“ (Frankl, 2011) oveľa viac ako sebaláska. Svet testuje naše schopnosti rozlišovania a výberu aj preto, že v ňom oddávna vedľa seba pôsobia dva protichodné typy kultúry. Kým prvá rozvíja ľudské talenty, predstavivosť, tvorivosť, kultivuje vnímanie, cnosti a zodpovednosť, je hľadaním a rešpektovaním „*presahu*“, tá druhá je kultiváciou egoizmu, chamtivosti, plytkosti, vulgárnosti, násillia a smrti. Ani vo veku informatiky netreba zabúdať, že človek nie je iba pasívnym pozorovateľom informácie, ktorú nesú prírodné a kultúrne systémy, ale je ich súčasťou: informácie objavuje a intepretuje, vytvára, nesie a mení, a tie nesú a menia aj jeho samého. Filmy a seriály plné krvi a krutostí, živočíšneho sexu a vulgárností vypovedajú o hodnotách ich tvorcov, ale predovšet-

kým majú silu zraníť a často dlhodobo až fatálne deformovať dušu diváka. Podobne ako výstavy nepochovaných ľudských mŕtvol zvrátených z kože a napustených plastom, hrajúce karty a basketbal, zbavené aj posledných zvyškov dôstojnosti. Nie všetko, čo je originálne a nové, je vždy aj dobré (Pirsig, 1974).

Pozitívny vzťah k prírode zďaleka nie je iba otázkou vedy a filozofie a už vôbec nie kampaní a deklarácií. Nevzniká cestou zhora, nejde v ňom iba o rozvíjanie prírodovedných poznatkov a porozumenia ekológii, hoci tieto sú dôležité. Podstatná je však autentická skúsenosť, pobyt v čo najmenej narušenom prírodnom prostredí, vnímanie bohatstva a harmónie tvarov a farieb, zvukov, vôní a dotykov. Rozmanité dotyky prírody tkajú v ľudskej duši gobelíny jej krásy a harmónie, a na tomto pozadí dokážeme skôr vnímať aj devastáciu prírody a krajiny ako rušivý obraz disharmónie, podvedome tušiac, že „*veci, ktoré sú krásne, majú tendenciu byť sociálne a ekologicky zdravé*“ (Goldsmith, 1996). Až osobná skúsenosť, zážitok, v kombinácii so zdravým kritickým rozumom, ako aj prebudená citlivosť ľudského vedomia a svedomia vedú k zodpovednosti. Jej súčasťou je aj „*výberová náročnosť*“, ktorá namiesto askézy vyviera z radosti zo života (Kohák, 2006). A zodpovednosť za prírodu kultivovaná vnímaním jej krásy je výrazne iná motivácia pre naše postoje a aktivity ako iba strach o vlastné prežitie.

4. Malá obrana antropocentrizmu

Na záver ešte poznámka k mýtu o amorálnosti antropocentrického prístupu. Autor koncepcie evolučnej ontológie so svojím odsúdením antropocentrizmu nie je sám, tento názor je rozšírený aj medzi ekológmi a ochranármi. Ide o striktné odmietnutie antropocentrickej predstavy, že svet existuje pre človeka, že je iba prostredím pre rozvíjanie drámy nášho života a nemá vlastnú hodnotu, iba účelovú, ktorá je odvodená z jeho využívania ľuďmi. Je pravda, že neprisúdenie vlastnej hodnoty prírode bolo a je zneužívané na ospravedlnenie drancovania prírodných zdrojov, aj to, že diskusia o tejto hodnote úzko súvisí s rozšírením etiky na mimoludský život (des Jardins, 2001).

Aj tu je však realita zložitejšia ako naše schémy. Okrem krajného „šovinistického“ pólu, ktorý si vôbec necení mimoludský život, existujú aj iné antropocentrické postoje. Tieto nie sú biocentrické ani ekocentrické a napriek tomu je ich súčasťou starostlivosť o prírodu a krajinu. Po nevyhnutnej zmene vzťahu človeka k prírode nevolajú iba zástanci hlbokkej ekológie, ale napr. aj významný reprezentant antropocentrickej ekofilozofie John Passmore (2010), ktorý upozorňuje, že **povýšenie človeka nad ostatnú prírodu nie je aj mandátom na jej deštrukciu**. Doplnme ešte, že toto povýšenie človeka ani v starovekom biblickom zmysle neznamenalo svojvôľu a už vôbec nie vstupenku k ničeniu krajiny, ale **vyjadruje skôr jeho zodpovednosť a úlohu „starat' sa o zverené“**, byť dobrým správcem zeme – ako k nám prehovára aj známy príbeh o Noemovej arche. Príkladom premietnutia takéhoto postoja do ochranárskych aktivít je aj misia medzinárodnej environmentálnej a kresťanskej organizácie A Rocha (2012), ktorá pôsobí od roku 1983.

Biocentrizmus priniesol významné otázky a inšpirácie (to nehovoríme zo zdvorilosti, pred 20 rokmi sme preložili a s priateľmi vydali knihu o hlbokkej ekológii – Seed a kol., 1993). Avšak skúsme teraz dôsledne domyslieť aj jeho krajný pól, v ktorom človek nemá vyššiu hodnotu od žiadnych iných foriem života. Nie je v tomto prípade kus nepoctivé hlásať úplnú rovnosť všetkého živého? Vieme si predstaviť, že jej hlásatelia by boli ochotní vzdať sa vlastného života a základných potrieb svojich potomkov preto, aby takto antihumánne zabezpečili prosperitu iného druhu? Poctivejší sa nám javí názor, že „*bez ohľadu na to, k akému pohľadu sa prihlásime vo vzťahu k hodnote prírody, vždy to bude iba náš ľudský pohľad*“ (Beckerman & Pasek, 2010). Podľa týchto autorov **hodnota objektu bez sub-**

jektu, ktorý ju objektu prisúdi, nemôže existovať. Už tým, že človek je schopný vnímať vlastnú hodnotu iných druhov, spoločenstiev a ekosystémov a ich funkcie v celku biosféry, sa od nich zásadne odlišuje. Kritérium romantizovanej biocentrickej rovnosti sme možno napĺňali v dávnej histórii, kedy sme sami zápasili o prežitie, lovili mamutov a bývali v jaskyniach. Ale už vtedy sme na ich steny kreslili obrazy toho, čo je okolo nás.

Domnievame sa preto, že cestou zmeny vzťahu k prírode a k jej účinnej ochrane nie je ignorovanie rozdielov medzi nami a inými druhmi – rozdielov, ktoré presahujú biológiu. Naopak, **skôr ňou bude kultivácia výsostne ľudských hodnôt**, medzi ktoré patrí aj pozitívny vzťah k prírode, tak, aby sme svoje povýšenie dokázali prijať a zmeniť sa na zodpovedných a múdrych hospodárov, ktorým záleží na uchovaní krás prírody a krajiny a tým aj ich životodarných funkcií.

Záver

Každé úsilie, ktoré pomáha vidieť prírodu a krajinu znovu ako živiteľku a domov človeka, a nie iba ako fabriku na vytváranie zisku, treba oceniť, zastaviť sa pri ňom a rozmýšľať. Ak nám ale naozaj ide o posun aj prof. Šmajsom oprávnene kritizovanej galileovsko-newtonovskej paradigmy vedy smerom k väčšej reflexii ekologických princípov, budme opatrní a neskíznime do ďalšej redukcie, tentoraz obrazu človeka a kultúry. Z povahy komplexných systémov vyplýva aj to, že **ničenie ekosystémov, degradácia sociálnych systémov a úpadok ľudskej kultúry sú spojené.**

Navyše ekosystémy, krajina, biosféra, vesmír fungujú podľa našich schém iba do určitej miery. Príroda pozná tak deterministické, ako aj stochastické procesy, preto je svet onticky otvorený (Jørgensen et al., 2007). Následne je v úplnej detailnosti nepoznateľný, to znamená, že aj vedecký opis reality má svoje limity. Možno práve preto by sme v súčasnom zložitom svete nemali prehliadať dôležitosť autentickej osobnej skúsenosti, ktorá spolu s kritickým rozumom a zdravým cítením, a samozrejme pri rešpektovaní modernej vedy môže pomôcť pri hľadaní a nachádzaní praktických riešení problémov. Naše postoje a konanie spravidla nie sú iba o kvantách získaných informácii, ale možno viac o tom, z akých hodnôt vychádzame, keď ich používame.

Požiadavka ekológov, ochranárov a ekofilozofov, aby sme zmenili svoj vzťah k prírode, je samozrejme legitímna. Kvôli tomu sa však nemusíme vzdávať svojho človečenstva. Nová transcendencia a étos, po ktorých dnes mnohí volajú, by sa nemali budovať „na zelenej lúke“, ale mali by **nadviazať na to najlepšie, čo ľudská spoločnosť vytvorila.**

Literatúra

- Adami, C., Ofria, C., & Collier, T. C. (2000). Evolution of biological complexity. *Proc. of the Nat. Academy of Sciences of the USA*, 97(9), 4463-4468.
- Rocha, A. (2012). *A Rocha´s values*. URL: <http://www.arocha.org/int-en/who/values.html> .
- Beckerman, W., & Pasek, J. (2010) In Defense of Anthropocentrism. In D. R. Keller (Ed.), *Environmental ethics: The big questions* (pp. 83-88). : Wiley and Blackwell.

- Capra, F. (1997). *The web of life: A new synthesis of mind and matter*. London: Flamingo.
- Des Jardins J R, (2001). *Environmental Ethics: An Introduction to Environmental Philosophy, 3rd ed.*. Belmont CA: Wadsworth /Thomson Learning.
- Diamond, J. (2008). *Kolaps. Proč společnosti přežívají či zanikají*. Praha: Academia.
- Frankl, V. E. (2011). *Hľadanie zmyslu života*. Bratislava: Eastone Books.
- Goldsmith, E. (1996). *The Way: An Ecological World – View*. Dartington, Devon, UK: Themis Books.
- Hrw, (2012). *Losing Humanity. The Case against Killer Robots*. USA: Human Rights Watch. Retrieved from http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/arms1112ForUpload_0_0.pdf
- Jørgensen, S. E., Fath, B. D., Bastianovi, S., Marques, J. C., Müller, F., Nielsen, S. N., . . . Ulanowicz, R. E. (2007). *A New Ecology. Systems Perspective*. Oxford: Elsevier.
- Kay, J. J. (2000) Ecosystems As Self-Organizing Holarchic Open Systems: Narratives and the Second Law of Thermodynamics. In. In Jørgensen, S.E., Müller, F. (Ed.), *Handbook of Ecosystem Theories and Management* (pp. 135-160). : CRC Press Lewis Publishers.
- Kohák, E. (2006). *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kováč, L. (2003) Ľudské vedomie je produktom evolučnej eskalácie emocionálneho výberu. In J. Kelemen (Ed.), *Kognice a umělý život III* (pp. 75-93). Opava: Slezská univerzita.
- Levin, A. A. (1998). Ecosystems and the Biosphere as Complex adaptive Systems. *Ecosystems*, 1, 431-436.
- Lovelock, J. (1991). *GAIA, The Practical Science of Planetary Medicine*. Somerset, UK: Gaia Books Ltd.
- Markoš, A. (1997). Cultura contra natura. Civilizace jako nebiotický systém biosféry?. *Vesmír*, 76, 623-626.
- McNeely, J. (1992). Nature and culture. Conservation needs them both. *Nature and resources* 28/3. *Nature and resources*, 28(3), 37-43.
- McNeely, J. (2002). Key Principles and Strategic Actions for Conserving Cultural and Biological Diversity in the Mountains. *BioOne*, 29(1), 2005-9. Retrieved from <http://www.bioone.org/doi/pdf/10.1659/0276-4741%282002%29022%5B0193%3AKPASAF%5D2.0.CO%3B2>
- Passmore, J. (2010) Attitudes to Nature. In D. R. Keller (Ed.), *Environmental ethics: The big questions* (pp. 103-110). : Wiley and Blackwell.

- Petáková, Z. (2013). Filozof před kterým smekám. *Envigogika*, 8(1), Retrieved from <http://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/230>
DOI: <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.230>
- Pirsig, R. M. (1974). *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance*. London: Corgi Books.
- Proulx, R. (2007). Ecological complexity for unifying ecological theory across scales: A field ecologist's Perspective. *Ecological Complexity*, 4(3), 85-92. Retrieved from <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1476945X07000220>
doi:10.1016/j.ecocom.2007.03.003
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Å Persson,, , Chapin, F. S., Lambin, E., . . . Foley, J. (2009). Planetary Boundaries: Exploring the Safe Operating Space for Humanity. *Ecology and Society*, 14(2), 32. Retrieved from <http://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32>
- Roszak, T. (2005). *Kde končí pustina Politika a transcendence v postindustriální společnosti*. Praha: Prostor.
- Storch, D. (1997). Ekologická katastrofa: co víme a co nevíme (Několik poznámek nad knihou „Konflikt přirozené a kulturní evoluce“.). *Vesmír*, 76(627),
- Šmajš, J. (2006). *Ohrozená kultúra. Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO.
- Velmans, M. (2012) The evolution of consciousness. In D. Canter and D. Tunbull (eds (Ed.), *iologising the Social Sciences. Special Issue of Contemporary Social Science: Journal of the Academy of Social Sciences (prepublication version)* (pp. 2012-10). . Retrieved from http://www.academia.edu/1610087/Evolution_of_consciousness
- Vološčuk, I. (2005). *Ochrana prírody a krajiny*. Zvolen: Fakulta ekológie a environmentalistiky TU vo Zvolene.
- Waltner-Toews, D., & Kay, J. (2005). The Evolution of an Ecosystem Approach: the Diamond Schematic and Adaptive Methodology for Ecosystem Sustainability and Health. *Ecology and Society*, 10(1), 38-9. Retrieved from <http://www.ecologyandsociety.org/vol10/iss1/art38>
- Würtz, P., & Anilla, A. (2010). Ecological succession as an energy dispersal process. *Biosystems*, 100(1), 70-78. Retrieved from <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0303264710000055> pmid:20097257
doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.biosystems.2010.01.004>
- WWF, (2012). *The Living Planet Report 2012*. Gland: WWF International. Retrieved from http://wwf.panda.org/about_our_earth/all_publications/living_planet_report/2012_lpr/

Text je publikován včetně recenzí Zdeňky Sokolíčkové a P. Šremera (rubrika Recenze).

Ing. Peter Sabo, CSc. Inštitút výskumu krajiny a regiónov, Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, kontakt: sabo@changenet.sk

PhDr. Ľudmila Sabová, Občianske združenie Živá planéta, Banská Bystrica, sabova.lida@gmail.com